

Danijela I. Milinković¹³⁵

Biljana Ž. Balta¹³⁶

HART I NEGRI: BIOMOĆ KAO PROIZVODNJA POLITIČKE BIOMASE I APSOLOTNO UPRAVLJANJE LJUDSKIM ŽIVOTIMA

Apstrakt

Pored brojnih autora koji su se bavili ovom temom kao što su Mišel Fuko, Hana Arent i Đorđo Agamben, autori u ovom radu žele da pokažu i zapažanja italijanskog filozofa Antonija Negrija, kao i američkog političkog filozofa Majkla Harta, koji su se takođe bavili, a i dali značajan doprinos shvatanju ove teme. Iako ćemo se u radu osvrnuti i na gore pomenute autore, kao reprezentativne predstavnike kada je u pitanju shvatanje biopolitike, biomoći, kao i proizvodnja političke biomase, ipak će fokus našeg rada ostati vezan za ova dva autora, za koje smatramo da su čak otišli i korak dalje kada je u pitanju shvatanje biomoći kao gorućeg pitanja naše svakodnevnice u tzv. novoj realnosti. Osvrt na ovu temu ova dva filozofa su nam ponudili u svom kapitalnom djelu *Imperija*, tako da će i naše izlaganje biti prvenstveno okrenuto ka analizi ovog njihovog djela.

Ključne riječi: biopolitika, biomoć, politička biomasa, Imperija, nadzor, Hart, Negri

¹³⁵ Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet,
danijela.milinkovic@ff.ues.rs.ba

¹³⁶ Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet,
biljana.balta.@ff.ues.rs.ba

HART AND NEGRI: BIOPOWER AS PRODUCTION OF POLITICAL BIOMASS AND ABSOLUTE MANAGEMENT OF HUMAN LIVES

Summary

In addition to numerous authors who dealt with this topic, such as Michel Foucault, Hannah Arendt and Giorgio Agamben, the authors in this paper want to show the observations of the Italian philosopher Antonio Negri, as well as the American political philosopher Michael Hart, who also dealt with and made a significant contribution to the understanding of this topic. Although in the paper we will refer to the above-mentioned authors, as representative representatives when it comes to the understanding of biopolitics, biopower, as well as the production of political biomass, the focus of our work will remain related to these two authors, whom we believe have even left a step further when it comes to the understanding of being as a burning issue of our everyday life in the so-called new reality. These two philosophers offered us a review of this topic in their capital work *Empire*, so our presentation will be primarily focused on the analysis of this work of theirs.

Keywords: biopolitics, biopower, political biomass, *Empire*, surveillance, Hart, Negri

Autori u ovom radu žele da ispituju razlog i tok nastanka biopolitike, za koji se u današnjim vremenima čini da postaje jedina matrica kroz koju se posmatra sveukupna stvarnost, odnosno već prisutna tzv. nova stvarnost. Kako je moguće da od politike kao jedne od najvažnijih i najplemenitijih disciplina Aristotelove praktičke filozofije dođemo do biopolitike? Aristotel je, naime *polis*, odnosno politiku smatrao najrazvijenijim i najplemenitijim oblikom ljudskog života, sa čijim postojanjem pojedinac tek može da ostvari sve svoje potencijale, jer polis, kako Aristotel tvrdi nastaje radi dobrog života, odnosno on razlikuje jednostavnu činjenicu življenja od života koji se vrednuje u terminima određenog cilja (*telosa*). Upravo u svojim djelima iz praktičke filozofije on pravi razliku između različitih oblika življenja, to jest, između čovjeka, biljke i životinje, sa jasnim isticanjem da je čovjek, budući obdaren logosom, jedino živo biće snabdjeveno kapacitetima za praktikovanje politike. Međutim, politika od antike, pa do današnjih dana postaje karikatura te plemenite antičke discipline pretvarajući se postupno u nešto što ne samo da ne unapređuje čovjekov život, već i prijeti opstanku čovjeka kao humanuma tretirajući ga gore i opasnije negoli i životinju i biljni svijet. Mišel Fuko skicirajući genezu biopolitike u njoj prepoznaje opasnost nestanka čovjeka u obliku u kojem je on postojao kao politički subjekt, a ne samo kao resurs koji ima svoj vijek trajanja i isključivo instrumentalističku ulogu u novoj stvarnosti u kojoj se potpuno brišu granice između pukog i pravednog postojanja. Hart i Negri tu opasnost prepoznaju u nastanku jednog političkog čudovišta i imenuju ga terminom Imperija.

O toj činjenici Hart i Negri svjedoče slijedećim riječima: „Imperija se ostvaruje pred našim očima. Tokom nekoliko prošlih desetljeća, kada su zbačeni kolonijalni režimi, a onda ubrzano nakon što su se sovjetske zapreke kapitalističkom svjetskom tržištu konačno srušile, svjedoci smo nesavladive i neopozive globalizacije ekonomskih i kulturnih razmjena. Zajedno sa globalnim tržištem i globalnim krugovima proizvodnje pojavio se globalni poredak, nova logika i struktura vladavine – unakrsno, novi oblik suverenosti.“¹³⁷ Međutim, sa tim promjenama iskrsava i pitanje: da li ove promjene donose i bolje dane za običnog čovjeka na bilo kojoj tački na planeti, ili, pak dolazi do stvaranja jednog svojevrsnog globalnog *panoptikona*, odnosno jednog nevidljivog zatvora, koji mase ne vide, prije svega jer im je imanentan? Koliko može biti opasan ovaj

¹³⁷ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 7.

globalni, čovjeku pripadni i nevidljivi koncentracioni logor izgrađen na bazi odnosa u politici, ekonomiji, kulturi, sistemu vrijednosti, razmjeni dobara, obrazovnom sistemu, medijima, pa i na već sada upitnoj ljudskoj prirodi? Sve ovo jesu pitanja na koja Hart i Negri pokušavaju da daju zadovoljavajući odgovor. Oni nas na taj način uvode i u problematiku na koju nas je ranije upozorio Mišel Fuko, a koja se odnosi na biopolitiku. Tu se otvara i problem suverena o kojem će biti riječi u daljem radu, otvara se pitanje ko je uopšte suveren, čak se postavlja i radikalno pitanje našeg tijela (da li ono pripada subjektu koji ga nastanjuje ili suverenu kome je taj subjekt potčinjen?), a time ovi autori dolaze i do problema golog života, odnosno *homo sacra* (ubogog čovjeka) kojeg je u istoimenoj knjizi opisao italijanski filozof Đorđo Agamben. Ispostavlja se da su upravo moderna, liberalna, demokratska društva otvorila biopolitičku *Pandorinu kutiju* sa primjenom medicinskih, bioloških i informatičkih istraživanja, te sistematskim prikupljanjem i kontrolom svih mogućih podataka o pojedincu i njihovim pohranjivanjem u masivnim bazama podataka. Da li to znači da demokratski mehanizmi nisu u stanju da zaštite čovjeka koji je sveden na nivo najobičnijeg *homo sacra*, kao ubogog, ili prikladnije rečeno, ogoljenog čovjeka, koga možemo ubiti, ali ne i žrtvovati, jer mu time pridajemo neku vrijednost, a prije svega političku. Međutim, Agamben u djelu *The open. Man and animal* izražava bojazan da smo u velikoj mjeri zanemarili ključno pitanje šta jeste čovjek, te da li je on samo još jedan hermeneutički problem budući da se danas i njegov DNK može čitati, modifikovati, kopirati i čak čitati kao tekst? Gubljenjem razlike između čovjeka i životinje, kao i čovjeka i mašine pitanje opstanka čovjeka, kao prevashodno humanističkog bića, biva upitno, te Agamben upozorava da: „Kada nestane razlika i dva pojma se međusobno uruše – kao što se izgleda danas dešava – razlika između bića i ništa, dozvoljenog i nedozvoljenog, božanskog i demonskog takođe blijedi, i na tom mjestu se javlja nešto za šta nam izgleda nedostaje i samo ime“. ¹³⁸

Otuda se, prema mišljenju Harta i Negrija, u modernim demokratskim režimima skriva Imperija, a politika se sve više pretvara u biopolitiku, odnosno u голу moć kontrole i vladanja. Ovi autori sagledavajući sve veću krizu demokratije zaključuju da je ta kriza demokratije zapravo prelaz prema Imeriji koji izranja iz sutona moderne suverenosti. Oni jasno naglašavaju da: „Za razliku od imperijalizma, Imperija ne uspostavlja nikakvo

¹³⁸ Agamben, G. (2004). *The open. Man and animal*, Stanford California: Stanford University Press., pp. 22.

teritorijalno središte moći i ne oslanja se na utvđene granice i zapreke. Ona je decentralizovani i deteritorijalizirajući aparat vladavine koji postepeno uključuje cijelo globalno područje unutar svojih otvorenih granica koje se sve više šire. Imperija upravlja hibridnim identitetima, elastičnim hijerarhijama, i mnogostrukim zamjenama putem zapovjednih mreža koje se lako prilagođavaju. Različite nacionalne boje imperijalističke karte svijeta pomiješale su se i stopile u imperijalnu globalnu dugu.“¹³⁹

U najradikalnijem kritičkom sagledavanju globalizacije, Hart i Negri upozoravaju da se pred nama oblikuje globalni panoptikon, nevidljivi zatvor koji je svugdje i nigdje, u „ne-mjestu“, a kakva je sudbina čovjeka i čovječanstva možemo saznati tek kroz dublju analizu onoga što oni označavaju pojmom Imperija. Pokazuje se opravdanim njihova bojazan koja izranja kroz niz pitanja: da li će na kraju nestati nešto što se zove čovjek, čega su se pribojavali i Fuko i Agamben, kao i ono što je sa njim usko povezano kao što su jezik, kultura, pa i sama filozofija, te hoće li na kraju ostati samo zujanje mašina koje komuniciraju kao pčele u košnici, i naravno kako i žašto je sve to moguće da se ostvaruje u modernim demokratskim društvima? Nadalje, pitanja se protežu i na samu suštinu demokratije koja bi u načelu trebala da bude vladavina naroda u korist naroda, a u stvarnosti se pretvara u ribarsku mrežu koja hvata naivne i politički neosvješćene mase, pa time ona postaje paravan ili maska, odnosno nevidljivi zatvor bez granica koji se stalno širi do globalnog nivoa?

Iako pojam Imperije možemo pratiti kroz gotovo cijelu ljudsku istoriju, od Starog Rima, pa preko velikih svjetskih religijskih sistema, ipak, začetak globalnog imperijalnog poretka Hart i Negri smještaju u vrijeme završetka Drugog svjetskog rata, odnosno u vrijeme kada nastaju prve nadnacionalne institucije, kao što su to bile najprije Ujedinjene nacije, a kasnije su to organizacije kao što su NATO, Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, te Evropska unija. Prema tome, sa ekonomskom i kulturnom globalizacijom stvara se jedan novo globalni poredak, a zajedno sa tim i jedan novi oblik suvereniteta. Naime, Imperiju treba razlikovati od imperijalizma i evropskog kolonijalizma koji je počivao na suverenitetu evropskih država-nacija i koji je predstavljao širenje njihovog uticaja van granica nacionalnih država, a sve zarad širenja evropske ideje suvereniteta i organizacije svjetskog društva

¹³⁹ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 8.

prema evropskim političkim normama. U imperijalističkim društvima važeći poredak suvereniteta bio je vezan za određenu teritoriju sa jasno utvđenim granicama, dok sa začetkom Imerije države-nacije veliki dio svojih nadležnosti prenose na nadnacionalni nivo. Upravo je **deteritorijalizacija** jedna od glavnih karakteristika Imperije, jer je njena vlast „bezgranična“, i jer se ona nalazi i svuda i nigdje, pa je zbog toga za Harta i Negrija ona jeste jedna ou-topia, ili što u prevodu znači „ne- mjesto“.

Druga značajna karakteristika Imerije jeste i njena **decentralizacija**, jer ona nema centar iz kojeg ona vrši ili širi svoj uticaj. Ona predstavlja, kako tvrde Hart i Negri „aparat vlasti koji progresivno inkorporira cjelokupni globalni prostor u svoje otvorene granice koje ekspandiraju“. ¹⁴⁰ Ona, naime, predstavlja horizontalnu sistemsku strukturu, koja sve uključuje u svoj poredak vlasti, i to bez centra nastanka ili neke centralne figure koja predstavlja vlast.

I na kraju, još jedna od značajnih karakteristika Imperije jeste **pravni poredak i sudska vlast**, jer Imperija da bi osigurala svoju vlast stvara sopstvene etičke i pravne norme, a u nastojanju da zaštiti svoj poredak i „osigura“ mir ona u tu svrhu vodi „pravedne ratove“. Njeno osnovno opravdanje koja ona promoviše kao etički instrument za zaštitu i osiguranje mira, jeste takozvani rat za mir. A kako je i Imperiji prijetnja stalna, ona se sve vrijeme nalazi u vanrednom stanju. Neprijatelj je navodno konstantno prisutan, zbog čega Imperija ima pravo da pod plaštom zaštite prava i mira ukloni ili destabilizuje neprijatelja. O ovome nam svjedoče i Hart i Negri kada kažu: „Imperija se formira ne na bazi same sile, već na sposobnosti da ubjedi svijet da je sila u službi pravde i mira“. ¹⁴¹ Zbog toga i Urlih Bek u djelu *Moć protiv moći: Nova svjetskopolitička ekonomija u doba globalizacije* smatra kako je sva priča o takozvanim ljudskim pravima u stvari jedan pokazatelj, ili bolje rečeno, izvor kosmopolitske moći, a to svoje stanovište potvrđuje sljedećim riječima: „... moral, a ne sila je izvor moći, i to globalne moći u globalno doba. Danas vrijedi slijedeće: imamo li moral, moral ljudskih prava, imamo pravo na vojnu silu – i to je globalno“. ¹⁴²

¹⁴⁰ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 8.

¹⁴¹ Ibidem, str. 29

¹⁴² Bek, U. (2004). *Moć protiv moći u doba globalizacije: Nova svjetskopolitička ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga. str. 300.

Kada govorimo o strukturi vlasti u Imeriji, Hart i Negri smatraju da ona ima piramidalnu stukturu, te da svaki nivo ima određene funkcije i sadržaje: političke, ekonomske povezane sa finansijama i demokratske, a šta se pod tim podrazumijeva oni objašnjavaju na slijedeći način: na vrhu piramidalne strukture nalazi se još jedina preostala supersila SAD s obzirom na njenu političku moć da može da usmjerava svjetska kretanja i donosi političke odluke, jer iako na zalasku, ipak u mogućnosti da nadnacionalne institucije o kojima smo ranije govorili iskoristi kao svoja sredstva prinude.

Drugi nivo piramide predstavlja ekonomska i finansku moć, a koji čini mreža različitih transnacionalnih (kapitalističkih) korporacija. Upravo te korporacije koje su umrežile cijeli svijet, koje svojim uticajem istovremeno, i kontrolišu proizvodnju i politiku na takozvanom slobodnom tržištu, i diktiraju kretanje svjetske populacije, jer je poznato da stanovništvo u potrazi sa boljim uslovima života, koji im omogućava bolje plaćeni posao, ili čak bilo kakav posao, se kreće u različite dijelove svijeta. To znači da životni prostor u stvari postaje jedan tržišni prostor. Dakle, kada govorimo o poklapanju vlasti i proizvodnje, onda mi u stvari govorimo o suštini korporacije, pa Hart i Negri potvrđuju to sljedećim riječima (govoreći o korporacijama) da: „One, u stvari, direktno strukturiraju i oblikuju područja i stanovništvo“¹⁴³ i dodaju da: „Transnacionalne korporacije direktno raspoređuju radnu snagu po različitim tržištima, funkcionalno dodjeljuju izvore i hijerarhijski organizuju razne sektore svjetske proizvodnje“.¹⁴⁴ Današnje korporacije se umnogome razlikuju od prvobitnih koje su bile lokalnog karaktera, jer su one naoružane raznovrsnim arsenalom, bez obzira na to da li se radi o korporaciji koja proizvodi auta, sladolede, ili pak softvere, borbene avione, nuklearne reaktore ili dijelove za svemirske brodove. Korporacijama se danas mogu smatrati i privatni fakulteti koji proizvode kadrove, odnosno proizvode proizvođače. One se takođe bave i naučnoistraživačkim radom, a njihove laboratorije su neuporedivo bolje opremljene od onih državnih. Isto tako korporacijama u smislu u kojem o njima govore Hart i Negri mogu se smatrati i velike medijske kuće, ili preciznije rečeno, sve klasične institucije su u stvari postale korporacije, čiji je jedini smisao i cilj izvačenje profita. Ovi autori smatraju da se njihova jedina logika sastoji u sljedećem: „Sa jedne strane, ako

¹⁴³ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 35.

¹⁴⁴ Ibidem.

hoćemo da bude profita, onda radnici moraju proizvoditi više vrijednosti nego što potroše. Sa druge strane, ako hoćemo da bude akumulacije, kapitalistička klasa i ovisnici o njoj ne mogu potrošiti sav taj višak vrijednosti.¹⁴⁵ Prema tome, kapitalistička logika je u stalnoj napetosti između toga da se obezbjedi sve veća akumulacija kapitala u svijetu sa ograničenim resursima i stalno rastuće populacije stanovništva na planeti. Akumulacija stvara pritisak na radničku klasu da sve više proizvodi, a da ona opet sama vrši što manju akumulaciju, jer je to kretanje od radničke klase ka srednjoj klasi za krupni kapital nepoželjno, bar kada se radi o neoliberalnom modelu kapitalizma. Zbog toga je idealni radnik za krupni kapital jedan kineski radnik, koji radi za jedan dolar dnevno, odnosno za jedan obrok. S druge strane, ako se želi ostvariti akumulacija kapitala, onda je potrebna razmjena, pa Hart i Negri dalje pojašnjavaju: „Jedino učinkovito rješenje za kapital je da pogleda izvan sebe i otkrije nekapitalistička tržišta u kojima će razmijeniti dobra i ostvariti njihovu vrijednost“¹⁴⁶ i dodaju da: „Kapitalizam je organizam koji ne može sebe izdržavati ako stalno ne baca pogled preko svojih granica, hraneći se svojim vanjskim okolišem“,¹⁴⁷ jer: „Kapital od svog zametka teži prema svjetskoj moći ili u stvari jednoj svjetskoj moći“.¹⁴⁸

Hart i Negri smatra da ekonomske odnose treba razmatrati onako kako su stvarno oblikovani u istorijskom i društvenom kontekstu, kao dio političkih odnosa vladanja i prevlasti, tako da bilo koja politička strategija kojoj je cilj reformacija savremenih oblika kapitalizma kako bi ga učinila nematerijalističkim jeste uzaludna i naivna, budući da srž kapitalističke reprodukcije i akumulacije nužno podrazumijeva imperijalističku ekspanziju. Oni zasigurno jesu u pravu kada ističu da kapitalizam podrazumijeva imperijalističku ekspanziju, jer kako drugačije steći od onoga što nam je priroda dala od svojih resursa. Kako bi korporacije mogle da se dokopaju resursa, osim kroz upravu ovakvu ekspanziju, pa prema tome, djeluje nam njihov zaključak sasvim opravdano kada ističu: „Ne možemo se suočiti sa zlima imperijalizma, a da ne uništimo kapitalizam“.¹⁴⁹ Međutim, ono što najviše plaši ovu dvojicu autora jeste ono što oni nazivaju „ultraimperijalizmom“, a pod kojim oni podrazumijevaju ni manje, ni više nego upravo

¹⁴⁵ Ibidem, str. 192.

¹⁴⁶ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 192.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem, str. 196.

sam neoliberalizam. Zbog toga oni u svom djelu *Imperija* upozoravaju: „Najviše od svega treba izbjegavati tendencije prema „ultraimperijalizmu“, koji bi povećao snagu kapitala do čudovišnih razmjera i na dugo vremena isključio mogućnost borbe sa najprotivrječnijim, pa stoga i najslabijim karikama u lancu prevlasti“. ¹⁵⁰ Ma koliko zagovornici neoliberalizma njega žele da predstave kao čisto ekonomski model, koji za pojedinca znači navodno više slobode od države i politike, upravo se on pokazuje kao najviše politički model, pa čak gotovo da možemo da stavimo znak jednakosti između njih. Dakle, ekonomsko je političko, a političko je iz razloga, jer je ekonomsko nemoguće odvojiti od čovjeka. Ono što stupa na historijsku scenu jeste Levijatan koji želi da preko Imperije prevaziđe i sam imperijalizam, ili poslužimo se riječima samih autora koji kažu: „Imperijalizam u stvari stvara oklop za kapital – ili tačnije, u određenoj tački granice što ih je stvorila imperijalistička praksa ometaju kapitalistički razvoj i puno ostvarenje svjetskog tržišta – kapital mora naposljetku prevazići imperijalizam i razoriti granice između unutrašnjeg i vanjskog“. ¹⁵¹ Samoj logici akumulacije kapitala tako postaje tijesna i planeta, a na kraju i sam čovjek, ono što taj imperijalizam koji je sam sebi tijesan vrši je da pretvara čitav svijet u kapital. To i naši autori ističu: „Kapital je postao svijet“. ¹⁵²

Sve to je omogućila i transformacija kapitala 18-og i 19-og vijeka u vremenu interneta i sveopšte informatizacije društva. Hart i Negri ističu da u „posmodernosti akumulirano društveno bogatstvo je sve više nematerijalno, ono uključuje društvene odnose, sisteme komunikacije i afektivne mreže“, i smatraju da „kako se pojavljuje informaciona ekonomija, nužno je određena akumulacija informacija prije nego što se dogodi kapitalistička proizvodnja“ ¹⁵³, jer „informacija nosi kroz svoje mreže kako bogatstvo tako i zapovijedanje proizvodnjom“. ¹⁵⁴ Najbolji primjer da su Hart i Negri dobro znali o čemu govore su današnje takozvane onlajn prodavnice poput Amazona i Ibeja, preko kojih se može kupiti bilo koja vrsta robe, sa bilo koje tačke planete. Zatim, tu su u igri i platni servisi, pa čak i elektronska valuta poput bitkoina. Tako da danas već možemo govoriti o informacionoj akumulaciji kapitala, jer „informaciona akumulacija

¹⁵⁰ Ibidem, str. 198.

¹⁵¹ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 200.

¹⁵² Ibidem, str. 319.

¹⁵³ Ibidem, str. 220.

¹⁵⁴ Ibidem.

(poput prvobitne akumulacije kako je Marks analizirao) odmah integriše te proizvodne procese u vlastite mreže i stvara širom raznih područja proizvodnje najviše nivoe proizvodnosti.¹⁵⁵ U idealnom smislu to bi značilo sljedeće: da bi određena roba odmah na zahjev kupca bila i proizvedena i prodana, jer na taj način se održavaju nulte zalihe, a istovremeno i nulti saldo na računu potrošača, odnosno kupca. U takvom društvu potpunog kapitalističkog nadzora, vršila bi se potpuna kontrola kako proizvođača tako i kupaca.

Hart i Negri smatraju da danas proletarijat nisu samo mase radnika koje su eksploatisane, nego „... mi shvatamo da se pojam „proleterijat“ ne odnosi samo na industrijsku radničku klasu već na sve one koji su potčinjeni, eksploatisani i koji proizvode pod vladavinom kapitala. Sa tog stajališta, kako kapital sve više globalizuje svoje proizvodne odnose, svi oblici rada postaju proletarizovani.“¹⁵⁶ Ovdje možemo reći da, pogotovo u kasnom kapitalizmu koji je visoko industrijalizovan, akumulacija se vrši na bazi nejednake razmjene među pojedinim granama industrije, već je proces akumulacije stalno aktivan, zbog toga Hart i Negri smatraju da: „Prvobitna akumulacija nije odnos, proces koji se jednom događa i onda prestaje; prije će biti slučaj da se kapitalistički proizvodni odnosi i društvene klase moraju stalno iznova stvarati“.¹⁵⁷ Ispostavlja se da je danas u najvećoj opasnosti srednja klasa, koju krupni kapital nastoji proletizirati, odnosno svesti na nivo jeftine radne snage.

S obzirom na postajanje različitog kapitala, Hart i Negri smatraju da: „Jedini oblici kapitala koji će uspješno prolaziti u novom svijetu biti će oni koji ovlađaju novim, nematerijalnim, saradničkim, komunikacionim i afektivnim sastavom radne snage“.¹⁵⁸ Dakle, dolazimo do zaključka da je danas najbitniji onaj informacioni kapital, jer u vremenu postmoderne, putem računara se komunicira, organizuje proizvodnja, izleti, pa i sami protesti, a na kraju i sami ratovi. Ovo doba posmoderne Hart i Negri opisuju na sljedeći način: „Modernizacija znači industrijalizacija. Mogli bismo nazvati prijelaz od druge paradigme u treću, od prevlasti industrije u onu usluga i informacija, procesom ekonomske postmodernizacije, ili još bolje informatizacije.“¹⁵⁹ Informatizacija je, naime,

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 218.

¹⁵⁷ Ibidem, str. 219.

¹⁵⁸ Ibidem, str. 23.4

¹⁵⁹ Ibidem, str. 237.

pretvorila svijet u globalno selo¹⁶⁰, odnosno upravo ono što omogućava efikasno globalno zapovijedanje jeste informatizacija, a povratak na ranije modele rada i proizvodnje nije moguć.

Hart i Negri upozoravaju: „Tendencija ostvarenja svjetskog tržišta trebala bi učutkati bilo koje mišljenje da se danas neka zemlja ili regija može izolovati ili odvojiti od globalnih mreža moći kako bi ponovo stvorila uslove prošlosti i razvila se kako su to nekada učinile vladajuće kapitalističke zemlje. Čak i vladajuće zemlje sada zavise od globalnog sistema.“¹⁶¹ Prema tome, činjenica je da sva ekonomska djelatnost teži da dođe pod prevlast informacione ekonomije kako bi je ova kvalitativno preobrazi. Naravno, danas je na sceni globalna proizvodnja i globalno tržište. Posljedica prelaska iz industrijske u informacionu tehnologiju jeste i radikalna decentralizacija proizvodnje. Ono što omogućava Imperiji, kako današnji sistem nazivaju Hart i Negri, da se ponaša kao ne-mjesto jeste upravo decentralizacija proizvodnje, kao i deteritorijalizacija proizvodnih mjesta. U prilog tome oni ističu: „Proizvodna mjesta mogu tako postati deteritorijalizovana i težiti prema virtuelnom postojanju, kao koordinate u komunikacionoj mreži. Nasuprot starog okomitog industrijskog i korporativnog modela, proizvodnja sad teži prema organizaciji u vodoravno umreženim preduzećima“.¹⁶² Naime, danas se može raditi od kuće ili sa bilo koje tačke na planeti za firme koje se npr. nalaze u SAD ili negdje u Arabiji, mogu se održavati virtuelni sastanci, i čak pomoću mreže, odnosno interneta potpisivati o ogromni multimilionski ugovori. Međutim, ne treba se zavaravati da decentralizacija proizvodnje i deteritorijalizacija proizvodnih mjesta pruža potpunu demokratiju, naprotiv, ono što je itekako centralizovano u ovom sistemu jeste sam menadžment. Hart i Negri tu pojavu opisuju na slijedeći način: „Nadzor radnih djelatnosti može se individualizovati i ustaliti u virtuelnom panoptikonu umrežene proizvodnje. Međutim, centralizacija nadzora još je jasnija sa globalnog gledišta.

¹⁶⁰ Sintagma „globalno selo“ prvi put je upotrijebio Maršal Mekluan u rukopisu Izvještaj o projektu i razumijevanju medija iz 1960. godine, a potom je predstavljena u knjizi *Gutenbergova galaksija* dvije godine kasnije. Ova sintagma je u tolikoj mjeri postala popularna da je pronašla mjesto i u naslovima i drugih Mekluanovih knjiga: *Rat i mir u globalnom selu* iz 1968. Godine, te i u njegovoj posmrtno objavljenoj knjizi *Globalno selo* (1989. godine). Mekluan je, naime, želio da pokaže da elektronično doba poništava odnos između centra i periferije, jer postaje moguće da na bilo kojem jestu na planeti možemo pratiti sve bitne događaje koji se na bilo kojem kraju svijeta odvijaju. Globalno selo je za Mekluana nova razina ponovnog spajanja u organsku cjelinu „mehaniziranih djelića fragmentarne civilizacije“.

¹⁶¹ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 240.

¹⁶² Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 249.

Geografska raspršenost proizvođača stvorila je zahtjev za sve više centralizovanim menadžmentom i planiranjem kao i za novom decentralizacijom specijalizovanih proizvodnih usluga, naročito finansijskih usluga.“¹⁶³ Naravno, mjesto gdje se centralizuje upravljanjem proizvodnjom je korporacija i njen informacijski sistem. Naime, novina nove informacijske strukture jeste činjenica da je ona usađena unutar novih proizvodnih procesa i potpuno im je imanentna, a nadzor je imanentan kako samoj proizvodnji, tako i čovjeku, koji se posmatra isključivo kao ljudski resurs, i ništa više u toj proizvodnji.

Ovdje možemo zaključiti da, ukoliko govorimo o nadzoru, odnosno kontroli, da je ona sveprisutna kao imanentna i anonimna kako u samim procesima proizvodnje, tako i nad svim svojim podanicima. Ono što u takvim uslovima ostaje od čovjeka, šta god danas pod njim podrazumijevali, uz sve posthumanizme i transhumanizme koji nam se danas nude kao opcija, jeste očigledna istina da čovjek postaje gola radna snaga koja će biti održavana u životu dok to zahtjeva kapital i proizvodnja kojoj je potčinjen. U takvim uslovima razlika između čovjeka, životinje i mašine polako nestaje, i jedino što od čovjeka ostaje je golo tijelo, pa zbog toga, kako smatraju Hart i Negri, današnjim društvom vlada sve veća nemogućnost razlikovanja ekonomskih, kulturnih i bioloških pojava. Kapital koji je svime ovladao, i to informacijski kapital, počinje da determiniše i samu biologiju, a upravo nas ta činjenica uvodi u problem politike kao biopolitike.

Ali prije nego što pređemo na taj problem ostali smo dužni da razjasnimo kome Imperija duguje ogromnu zaslugu za svoj razvoj, čiju su ekspanziju ljudi diljem ove planete, naivno posmatrali kao stvarni progres. Već ranije smo napomenuli da vlast u Imperiji ima piramidalnu strukturu, te da svaki nivo njene piramide ima određene funkcije i sadržaje, do sada smo opisali njene političke, ekonomsko-finansijske, te nam je samo ostalo da objasnimo i njenu ideološku komponentu bez koje teško da bi Imperija bila tako brzo prihvaćena. U pitanju je, naime, njena **demokratska osnova**. Upravo taj treći i najširi dio imperijalne piramide sastavljen je od različitih nevladinih organizacija koje imaju demokratsku moć da vrše takozvano „narodno zastupanje“. Hart i Negri daju prioritet mreži nevladinih organizacija koje funkcionišu kao „paralelna strategija odozdo“, a suprotno vlastima nacionalnih država i krupnog kapitala koji djeluju odozgo.

¹⁶³ Ibidem, str. 25.

Tu je prisutna i posebna podgrupa nevladinih organizacija za koje Hart i Negri smatraju da tobože predstavljaju one najmanje između nas, tj. one koji sami ne mogu da predstavljaju sebe. Tu oni ubrajaju: organizacije za zaštitu i promociju ljudskih prava, mirovne i antiratne grupe i pokrete, te medicinske organizacije koje vode zdravstvenu brigu i njegu širom svijeta. Dakle, u pitanju su čisti plagijati humanizma, a mali čovjek je sklon da vjeruje u njihov altruizam i dobre namjere, pa samim tim nije u stanju da kritički sagledava opasnosti koje te organizacije promoviraju kao „vukovi u ovčijoj koži“. Svi ovi sadržaji i funkcije su omogućili Imperiji i njenim korporacijama da pod plaštom demokratskih načela i narastajuće slobode urade upravo suprotno kako bi čovjeka pretvorili u uvijek zamjenjivi ljudski resurs, odnosno u paradoksalno rečeno u slobodnog „građanina“ u zatvoru bez zidova kojem jedino preostaje da do kraja odživi svoje dane ne kao politički subjekt, već kao resurs biopolitike.

Prema tome, vlast u Imperiji temelji se u **biomoći i biopolitici**, a kao biološka vlast ona u potpunosti određuje i kontroliše čovjekov društveni život koji ona stvara, usmjerava, a na kraju i ukida. Hart i Negri naglašavaju da se najvažnija funkcija ove vlasti „... sastoji u tome da obuhvati život u potpunosti, a njen primarni zadatak jeste da upravlja životom“.¹⁶⁴ Ovaj koncept biopolitike i biomoći Hart i Negri preuzimaju od francuskog filozofa Mišela Fukoa, sa posebnim osvrtom na njegove pojmove disciplinovanog društva i društva kontrole.

Društvo discipline povezuje se sa epohom modernosti i industrijskom proizvodnjom, kada dolazi, kako govori Fuko, do „velikog zatvaranja“, a to znači da specijalizovane institucije osiguravaju kontrolu kretanja, dok se kroz fabrike postiže ekonomska kontrola ljudi. U svom djelu *Nadzirati i kažnjavati: Nastanak zatvora* Fuko opisuje kako ustanove discipline (prvenstveno zatvori, a potom i bolnice, škole, kasarne i fabrike) proizvode, odnosno stvaraju uslove, za integraciju i pokornost članova, i što je najvažnije, imaju moć da uključe i isključe iz društva.¹⁶⁵ Na Fukoovom tragu Hart i Negri smatraju kako je nadzor imanentan kako samoj proizvodnji, tako i samom čovjeku, koji postaje i posmatra se kao ljudski resurs, i ništa više od toga, kako u procesu proizvodnje, tako i u svakodnevnom životu.

¹⁶⁴ Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 38.

¹⁶⁵ Mišel Fuko je detaljno opisao ovaj fenomen u svom djelu *Nadzirati i kažnjavati*.

Problem biopolitike i biomoći koji opisuju Hart i Negri u svom djelu *Imperija* dovodi ih u vezu i sa ostalim autorima koji su u nezajažljivoj ekspanziji neoliberalizma prepoznali pošast kojoj se teško možemo suprostaviti. Prvenstveno tu mislimo na radove Mišela Fukoa na koje se ovi autori direktno i pozivaju u svom djelu, ali i na uvide Agambena koji je ovaj problem detektovao čak i u prvobitnim počecima političkog, a na čiji rad i razmišljanja su pored Hane Arent izvršili uticaj i Šmit, i Fuko, a zatim i Valter Benjamin, Hajdeger, Derida i drugi. U odnosu prema ovim autorima, kao i kroz obraćanje praktično cjelokupnoj filozofskoj tradiciji (od Aristotela do moderne), Agamben gradi sopstvenu koncepciju politike. Ono što je nama posebno zanimljivo s obzirom na našu temu jeste njegovo vraćanje Aristotelu. Upravo u toj tački se vide sličnosti i razlike u poimanju politike kod Hane Arent i Agambena. Naime, Agambenova polazna tačka za analizu u djelu *Homo sacer* sadržana je u pojmovnoj i teorijskoj razlici između *bios* i *zoe*, između političke egzistencije i golog života, koja se razumijeva kao razlika između pravnog statusa ljudskog bića i njegove prirodne egzistencije. Taj pravac razlikovanja je od odlučujućeg značaja za Agambena jer on smatra da takva vrsta razdvajanja, u stvari, karakteriše cjelokupnu zapadnu političku, ali i filozofsku tradiciju od antičkog vremena do danas, zbog čega on naglašava: „Goli život ima u zapadnjačkoj politici tu svojevrsnu privilegiju da bude ono na čijem isključenju se temelji grad ljudi.“¹⁶⁶ Dakle, ono što je Hana Arent oslanjajući se na Aristotela i na njegovu distinkciju smatrala ključnim za rođenje političkog, Agamben smatra ključnom tačkom rođenja biopolitike. To znači da je sam čin započinjanja politike u isti mah početak biopolitike, koji se događa na način isključenja, što je suštinski biopolitički čin, tj. da je sam događaj nastajanja političke zajednice povezan sa isključenjem golog života, kroz odluku kome će biti dodijeljen status pravnog, odnosno političkog subjekta. Zbog toga Agamben smatra da je zabrana izvorni politički odnos. Agamben nam, naime, želi reći da *bios* postaje moguć samo kroz proizvođenje *zoe*, što znači da se drugost i isključenje drugosti pojavljuje kao konstitutivna dimenzija stvaranja mjesta političkog, a da bi na primjeru pokazao kako izgleda ljudsko stanje kada se izostavi iz politike, društva, države i prava, Agamben iz rimskog prava uvodi pojam i figuru *homo sacra* kao živog mrtvaca (čovjek koji je sveden na puko fizičko postojanje). Kao prikrivena paradigma cjelokupne istorije *homo sacer* se u Agambenovim promišljanjima manifestuje prvenstveno na tri posebna mjesta:

¹⁶⁶ Agamben, G. (2006). *Homo sacer*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 13.

u Atini kao izvoru zapadnoevropske filozofije, zatim u Rimu kao rodnom mjestu evropskog prava, i konačno u Aušvicu. Njegova početna određenja *homo sacra* zasnivaju se na Aristotelovom razlikovanju *zoe i biosa*, pri čemu *zoe* za Agambena znači jednostavnu činjenicu života dok pojam *bios* predstavlja politički život. Na mogući prigovor njegovoj tezi Agamben odgovara da Aristotelova znamenita teza upravo i glasi da je čovjek *zoon politikon*, tj. nešto bitno drugačije od pukog *zoe*. Međutim, bez obzira na to kako se prosuđuje takvo izričito razdvajanje *zoe i biosa* u okviru Aristotelove teorije, činjenica je da tim putem Agamben dolazi do svoje ključne teze koja glasi: „Politizacija golog života jest metafizička zadaća *par excellence* u kojoj se odlučuje o ljudskosti živog bića zvanog čovjek, i prihvaćajući tu zadaću, moderna ne čini drugo nego potvrđuje svoju vjernost bitnoj strukturi metafizičke tradicije. Temeljni kategorijalni par zapadnjačke politike nije prijatelj – neprijatelj, nego goli život – politička egzistencija, *zoe-bios*, uključenje – isključenje.“¹⁶⁷ Prema Agambenu upravo zbog tog isključenja golog života iz politike zadobija *homo sacer* svoju posebnost, te postaje prikrivena temeljna figura zapadne istorije. Agamben određuje *homo sacra* kao biće, kao život koji se smije ubiti ali ne i žrtvovati. Međutim, ta se odredba ne izvodi iz grčke filozofije, već iz rimskog prava u kojem se govori o nekažnjavanju takvog ubijanja. Zatim se ta paradigmatička figura prenosi na stanje nacionalsocijalizma, kada Židov postaje, kako kaže Agamben, očigledni slučaj *homo sacra* u smislu onoga koji se smije ubiti ali ne i žrtvovati. U antičkom razlikovanju *zoe i biosa*, zatim u rimskoj figuri *homo sacra* i konačno u logoru kao paradigmi moderne, Agamben saznaje tri tipične istorijske konstelacije koje na odlučujući način svjedoče o prauzoru u figuri „uključujuće isključivosti“. Iako je biopolitika sveprisutna u politici, moderna za Agambena predstavlja biopolitički period *par excellence*, jer su nacizam i staljinizam paradigmatični primjeri kako se vanredno stanje pokazuje kao pravilo i sa kojim je totalitarna struktura najočiglednija. Agamben odaje priznanje Hani Arent zbog njenog prepoznavanja uspona *homo laboransa*, a sa njim i biološkog života kao središnje kategorije na modernoj političkoj sceni, ali je i kritikuje jer, prema njegovom mišljenju, ona nije uspostavila vezu između analiza sprovedenih u djelu *Vita activa* sa prodornim analizama koje je prethodno posvetila totalitarnoj vlasti

¹⁶⁷ Agamben, G. (2006). *Homo sacer*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 13-14

zbog čega nedostatak njene političke misli on vidi u nedostatku bilo kakve biopolitičke perspektive.

Ovaj problem Hart i Negri su pokušali da razriješe u svom drugom djelu *Mnoštvo* svjesni opasnosti do čega nas dovodi politizacija golog života. Međutim, kao i mnogi autori prije njih, Hart i Negri nam ne daju, niti nude plan po kojem bi se preuredili društveni odnosi i ostvarili ideje koje su zamislili. Već na samom početku svojih teorijskih razmišljanja u, oni nas opominju: „Ne očekujte da će naša knjiga dati odgovor na pitanje: Što da se čini? Ili ponuditi konkretan program djelovanja“.¹⁶⁸ Dakle, sva ova ograđivanja i očigledna bojazan savremenih teoretičara, čine zaista upitnim mogućnost preuređenja savremenih društvenih odnosa i izgradnju humanijeg svijeta u kojem čovjek zaista može da bude čovjek u punom smislu te riječi, a ne pak puki resurs u koji ga je politički globalizam gurnuo.

¹⁶⁸ Hart, M, Negri, A. (2009). *Mnoštvo: Rat i demokracija u doba Imperije*. Zagreb: Multimedijalni institut. str. 15.

Literatura:

1. Agamben, G. (2004). *The open. Man and animal*, Stanford California: Stanford University Press
2. Agamben, G. (2006). *Homo sacer*. Zagreb: Multimedijalni institut.
3. Hart, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb: Multimedijalni institut.
4. Hart, M., Negri, A. (2009). *Mnoštvo: Rat i demokracija u doba Imperije*, Zagreb: Multimedijalni institut.
5. Bek, U. (2004). *Moć protiv moći u doba globalizacije: Nova svjetskopolitička ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.